

Apie Justiną Marcinkevičių. Ir mus

LPS „Bočiai“ Pasvalio bendrija prieš savaitę iki jų organizuoto koncerto „Tėvyne, Tu mano Tėvyne“, skirto 95-osioms Justino Marcinkevičiaus gimimo metinėms, pakvietė klubo „Užuovėja“ literatus į popietę „Kai žodžiai prabyla“. Dainavome, skaitėme eiles, pasakojau apie poeto gyvenimą ir kūrybą – čia pagrindiniai pasakojimo akcentai.

„Drąsiau, mano kūdiki, mano meile, drąsiau: / išleidau tave apkabint purvinų neapykantos kojų, / pavydo nušašusių lūpų pabučiuot išlydėjau – / drąsiau, mano kūdiki, dainuok, mano meile, garsiau“, – tai Just. Marcinkevičiaus eilutės. Du žodžiai – pavydas ir neapykanta – gali apibūdinti tai, kas vyko 1991-aisiais ir kas vyksta dabar desovietizacijos (sovietinės ideologijos pašalinimo) fone.

Trys poeto keliai

Pastaraisiais metais (2024–2025)

Paminklas Just. Marcinkevičiui atidengtas Naisiuose rugpjūčio 15 d. K. Musteikio sukurto skulptūros viduje – giedantis aukso spalvos paukštis. V. JURGILIENĖS nuotr.

„Bočių“ ansamblis.

Marcinkevičiui pastatyti 3 paminklai: Širvintose, Druskininkuose, Naisiuose – nedrįsta tik Vilnius; čia paminklai griunami. Rašytojai, kurie gyveno sovietmečiu Lietuvoje ir kurių literatūrinę kūrybą skaitėme ir tuomet, vienaip ar kitaip bandė išgyventi tuo laiku ir išsaugoti tautos savastį, kalbą ir kultūrą, neišvengiamai atiduodami duoklę sovietinei ideologijai. Tačiau J. Marcinkevičiaus nereikėtų statyti į vieną gretą su S. Nėrimi, V. Krėve, P. Cvirka ir kt., kurie dirbo okupacinėje valdžioje (Liaudies seime, vyriausybėje). Nors jis gan jaunas (27 m.) įstojo į komunistų partiją, nepropagavo totalitarinio režimo politine veikla, išliko tik kūrėjas. Beje, raginamas stoti į KP, klausė savo buvusios auklėtojos Prienu gimnazijoje patarimo, kaip elgtis, o ši, būdama patriotiškų pažiūrų, patarė stoti, sakydama, kad partinis bi-lietas nepakeis jo mąstymo, bet padės daugiau nuveikti dėl Lietuvos. Ir tai įvyko, nors po gimnazijos Justinas ketino trauktis į mišką pas partizanus – tėvas atkalbėjo. Nors sovietinės valdžios ranką jau buvo pajutęs, dar gimnazistas būdamas, kai NKVD būstinėje tardymo metu taburete užsimojo saugumietis, reikalaujamas išduoti kitus (po komjaunuolio aktyvisto nužudymo), kai buvo 2 mėnesius kalintas Marijampolės kalėjime.

Literatūrologė E. Baliutytė-Riliškienė Just. Marcinkevičiaus kūrybą metaforiškai padalijo į 3 etapus: „kelias iš namų“ (ankstyvoji, apie 1954–1968), „kelias į namus“ (vidurinioji, apie 1968–1988) ir „kelias į save“ (vėlyvoji, 1988–2011). Dėl to „kelio iš namų“ (1955 m. išleista stipriai ideologizuota 1-oji knyga „Prašau žodžio“ ir – greitas priėmimas į Rašytojų sąjungą (kai jam 25-eri), stojimas į KP ir valstybinė premija (kai

Vakaro vedėja Birutė Palijanskienė ir „Bočių“ pirmininkė Vida Vegienė.

tik 27-eri), išvykos į Paryžių, JAV, butas Antakalnyje, knygų leidimas didžiuliais tiražais, dideli honorarai) teko aiškintis ir išgyventi puolimus po 1990-ųjų. Bet dar buvo „kelias į namus“, kai 1968 m. išleido „Mindaugą“, 1971 m. – „Katedrą“, 1977 m. – „Mažvydą“. Iki tol buvęs „ideologinėje tamsioje“, kaip pats prisipažino, ir tikėjęs, kad „darbo ir kūrybos entuziazmas iškels Lietuvą“, praregi ir ima keistis: jo kūryba grąžina į literatūrą humanizmą, estetiką, atsiranda metaforiškas kalbėjimas, užuominos ir nutylėjimai, pagrindinėmis temomis tampa Lietuva, jos istorija, gamta ir kultūra, asmeninės žmogaus problemos: laimė, kančia, ištikimybė, pareiga, dora. Juk tuo metu (1974) parašytas rezistencinės dvasios eilėraštis „Kaip laisvė“. „Tai uždaryk mane, Tėvyne, savyje...“ Tada rašyti eilėraščiai jau ir atmetami kaip netinkami, autorius baramas dėl pesimistinio tono, skeptiško realybės vertinimo.

Tai, kad Marcinkevičius įsijungė į socialistinės (kitokios, manyta, geresnės) realybės kūrimą, panaudodamas rašytojo talentą, galbūt lėmė ir sunki vaikystė: jis gimė daugiavikėje valstiečių šeimoje, kuriai nuolat trūko duonos, persekiojo skurdas, 1944 m. sudegė jų namai; tik vyriausiąjį sūnų leido į gimnaziją. Jis kentė sunkų gyvenimą, klausdamas savęs, kodėl jų šeima taip vargsta,

nors visi daug dirba, ir jausdamas savyje polinkį kurti. Jo žodžiai: „Labai norėjau spausdintis. Atrodė, socializmas keičia veidą, ir Lietuva privalo pasinaudoti šia kaita, aktyvizuotis, užimti kiek galima daugiau pozicijų, sustabdyti kolonizaciją, atremti rusifikaciją.“

O štai išeivijos poetas K. Bra-dūnas pareiškė, kad Marcinkevičius nusipelnė pasmerkimo vien dėl to, kad džiaugėsi gyvenimu, kai Lietuva buvo okupuota... Susidūręs su tokiu neapykantos pliūpsniu, poetas pasirinko „kelį į save“ – vengė viešumos, bet ir toliau rašė, tik kitaip: vėlyvoji kūryba stebina modernumu, šalia lyrinio, atviro, emocionalaus kalbėjimo atsiranda ironija, humoras, prozinis pasakojimas ir minimalizmas.

Kas užsimoja kaltinimais?

„Kelias į save“ buvo ir išpažintinė esė „Taburetė virš galvos“, kurią skelbti leido tik po mirties. Visas tekstas išspausdintas 2023 m. išleistoje knygoje – Justinas Marcinkevičius „Amžiaus pabaiga“. Baigdamas šią esė, poetas įvardija, kas inspiravo jo puolimą 1991 m. TV laidoje „Krantas“, kurioje buvo apkaltintas, kad apysaką „Pušis, kuri juokėsi“ parašęs KGB užsakymu. Puolantieji buvo iš Lietuvos pabėgę Tomas Venclova ir Aleksandras Štomas, kūrinyje atseit atpažinę save, kaip 1960 m. veikusio slapto jaunimo savišvietos būrelio narius. Just. Marcinkevičius esė paaiškina, kad jis, kaip Rašytojų sąjungos pirmininko pavaduotojas, kompartijos centro komitete buvo supažindintas su to būrelio byla, nes norėta maištaujančius jaunos rašytojus sukritikuoti viešai spaudoje, bet jis to nedaręs, o apysakos, kurioje pasiremta bylos medžiaga, niekas neprašė parašyti ir KGB tikrai neužsakė. Poetas užsimeina, kad T. Venclova jo atsiprašė už tą puolimą laidoje, sakydamas, kad buvęs suagituotas. Kodėl tai įvyko?

Tuo metu Just. Marcinkevičius buvo populiarus ir tautiečių mylimas ne tik dėl patriotinės lyrikos: 1985–1990 m. jis buvo LTSR Aukščiausiosios Tarybos deputatas, kal-

bėjo svarbiausiais Lietuvai klausimais, buvo Prezidiumo narys, 1989–1990 m. – TSRS liaudies deputatas, Komisijos Lietuvos nepriklausomybės planui parengti 2-asis pirmininkas, aktyvus Sąjūdžio veiklos dalyvis, Sąjūdžio Seimo tarybos narys. Juk buvo kalbama, kad galėtų būti renkamas prezidentu. Nebūtų sutikęs, bet kai kam pasirodė, kad užstoja kelią į valdžią. Radosi priešiško ir iš kitų rašytojų – ypač puolė S. Geda, taip pat aktyvus sąjūdžio dalyvis, bet nesulaukęs populiarumo ir tokios tautos meilės kaip Marcinkevičius (dar 1981 m. ne Geda, o Marcinkevičius siūlytas gauti Nobelio premiją). Kerštą gimdo pavydas: S. Geda yra sakęs, kad Marcinkevičiaus poezijoje nerandęs nė dviejų gerų eilučių...

Prisimename, kad, būdamas jaunas žmogus ir sunkiai išgyvendamas puolimą, jau brandaus amžiaus poetas pasitraukė iš viešos veiklos. Jis niekada nebuvo stiprus kovotojas, juolab už save. Nesinori cituoti to, ką teigia N. Putnaitė, K. Sabaliauskaitė ir kiti jų amžiaus asmenys, kuriems neteko „kapanotis“ sovietmečio liūnuose. Kad būtų aštriau, manipuluojama faktais. „Nėra kitos poeto išlikimo galimybės, kaip tik jį skaitančių, mylinčių, atsimenančių žmonių širdys“, – profesorės V. Daujotytės mintis, kuriai dauguma pritariame. Suprasdami klaidas, krikščioniškai priimdami jų pripažinimą ir atsivertimą, vertindami nuopelnus, vedant tautą į Atgimimą, Justiną Marcinkevičių ir toliau skaitysim ir dainuosime. Taigi ir paminklų gali nebūti.

Pabaigoje du klausimai: „Ar yra dabar Lietuvoje Justinui Marcinkevičiui prilygstantis autoritetas?“ – klausia literatūrologas Valentinas Sventickas. Ir mes paklauskime: o kaip būtų sovietmečiu gyvenę (išgyvenę), jei visi rašytojai, menininkai būtų pabėgę iš Lietuvos?

*

P. S. Ačiū „Bočiams“, vis pakviečiantiems papasakoti apie Lietuvos rašytojus. Rugpjūčio 19 d. vykusioje popietėje J. Marcinkevičiaus eilėraščius skaitė literatės Eugenija Armonienė, Laima Burmonienė, Valerija Jurgilienė, Margarita Lužytė. Ačiū ir joms.

**Regina GRUBINSKIENĖ
Aidos GARASTAITĖS nuotr.**